

Jevdokija Andrejevna Nyomiszova (1936–2024)

Ez év júliusában elhunyt Jevdokija Andrejevna Nyomiszova, akit túlzás nélkül nevezhetünk a hantioktatás és a hanti írásbeliség nagyasszonyának. Pótolhatatlan személyiség, aki még hozzátartozott a hagyományos hanti kultúrához, de nyitott volt az új időkre és az új módszerekre is.

Felvetődhet a kérdés, hogy egy kicsiny – ráadásul dialektusokra és alnyelvjárásokra tagolódó – nyelv írásbeliségének, amely kultúráját jellemzően a szóbeliségben hozta létre, napjainkban pedig jellemzően a nyelvi veszélyeztetettség kontextusában említjük, vajon milyen értelemben lehet valaki kiemelkedő képviselője. Azt a folyamatot, ahogyan a Szovjetunió kis nyelvei, illetve ezen belül a hanti számára igyekeztek az 1920-as és 1930-as évektől írásbeliséget teremteni, többen is leírták (például Comrie 1981; Schmidt 2006). A hanti írás megteremtése több nyelvjárásban is megindult, és e próbálkozások különböző tényezők hatására enyésztek el vagy erősödtek meg. Annak, hogy a hanti nyelv kazimi nyelvjárása ma az északi nyelvjárások legerősebb dialektusa, amelyen könyvkiadás folyik, és amelynek cirill alapú, nagyjából fonematikus helyesírása is kialakult,¹ nyilvánvalóan számos összetevője van. Annyi azonban bizonyos, hogy e relatíve stabil állapot egyebek között Jevdokija Andrejevna Nyomiszova elhivatott munkájának köszönhető.

A pályái részletes ismertetése után is úgy tűnhet, hogy egy tankönyvírással és tanárképzéssel foglalkozó szakemberről szóló megemlékezés indokolatlan egy nyelvészeti folyóiratban. Jevdokija Andrejevna azonban nem egyszerűen e tudomány művelője, hanem megteremtője és érdekeinek aktív képviselője is volt.

Amint azt a visszaemlékezések, életrajzok mindig kiemelik, Jevdokija Andrejevna Nyomiszova halászattal és vadászattal foglalkozó hanti családban született Polnovatban² 1936. május 4-én, tehát volt alkalma megismerni a hagyományos hanti életet. Szülei a kollektivizálás után „kollektív

¹ Még akkor is így van, ha a hanti nyelvű újság ezt nem feltétlenül követi, illetve a kiadványok sem mindig ugyanazt az ortográfiát használják.

² Polnovat a Hanti-Manysi Autonóm Körzet Belojarszkiji járásában helyezkedik el az Ob keleti partján, a Kazim folyó torkolatától délre.

gazdálkodók”³ lettek. Ezen a településen a kazimi nyelvjárás (Kazim-)torkolati változatát beszélik; később főként ez a nyelvismeret szolgált alapul tudományos tevékenységének. Gyermekkora a háborús időkben nehéz körülmények között telt, és több rokona is áldozatul esett a harcoknak. Jevdokija Andrejevna polnovati ismeretei révén később rengeteg település- és családtörténeti adattal tudott szolgálni a kutatás és az emlékezet számára.

Ha tanulmányainak áttekintésekor csupán a szikár tényekre szorítkozzunk, pedagógiai érdeklődése és tudományos ambíciói akkor is hamar nyilvánvalóvá válnak. Tanulmányait a polnovati általános iskolában kezdte, és 1952-ben fejezte be.⁴ Ezután tanulmányait a hanti-manszijszki nemzeti tanítóképzőben végezte (1956-ig). Majd 1962 és 1965 között aspiránsként tanult a leningrádi Herzen Állami Pedagógiai Főiskola Távoli-Északi Népek fakultásán, a hanti nyelvre specializálódva. Első tudományos írásai is ekkor születtek: *Словообразование глаголов усть-казымского языка* [A hanti nyelv Kazim torkolati dialektusának igealakjai], továbbá *Характеристика согласных усть-казымского говора* [A Kazim torkolati dialektus más-salhangzóinak jellemzői] címmel egy oktatási segédletben. Erre az időszakra esik együttműködése Rédei Károllyal is, aki akkortájt északi hanti nyelvtanát (Rédei 1968) állította össze. Jevdokija Andrejevna a grammatikai fejezetekben működött közre.

Ezután kezdett dolgozni: 1965 és 1969 között orosz nyelvet és irodalmat tanított vidéki iskolákban (Vanzevat, Serkalszkaja), majd a hanti-manszijszki 1. számú általános iskolában. 1969 és 1974 között már a hanti-manszijszki tanítóképzőben oktatott orosz, illetve hanti nyelvet és irodalmat. Utána 1974 és 1977 között a hanti nyelv módszertanosaként működött a hanti-manszijszki Pedagógustovábbképző Intézetben. Ezután az oktatáshoz már irányítói feladatok is társultak: 1975-től 1985-ig az északi népek nemzeti iskoláinak anyanyelvi tanárai számára szervezett körzetközi szak-

³ <https://hantimansiysk.bezformata.com/listnews/hantiyskogo-yazika-evdokiya-andreevna/134305886/>
<https://ouipiir.ru/sites/default/files/docs/Nemysova.pdf>
<https://khanty-yasang.ru/khanty-yasang/no-14-3650/18744> (megtekintésük: 2024. szeptember 10.)

⁴ Ennek jelentősége az, hogy az internátusban, családjuktól elszakítva nevelkedő gyerekek korán tettek szert orosz nyelvtudásra, amely a kapcsolattartás fő eszközévé vált az iskolai években. Más szóval Jevdokija Nyomiszoza nem családjától elszakítva, nem döntően orosz nyelvi környezetben töltötte életét 16-17 éves koráig.

mai továbbképzések vezetője volt. Majd pályája a kutatás felé vette az irányt: 1977 és 1990 között az Oktatási Minisztérium alá tartozó Nemzetiségi Iskolák Kutatóintézetben dolgozott segédmunkatársként. 1990 márciusában megvédte *Обучение грамоте на казымском диалекте хантыйского языка* [Az írásoktatás a hanti nyelv kazimi dialektusában] című kandidátusi disszertációját. Áprilisban pedig a Hanti-Manszijszki Kerületi Tanárképző Intézet anyanyelvi tanszékének vezetője lett. 1991-ben alapítója volt az Obi-ugor Népek Újjászületése Kutatóintézetnek, és 1998-ig ennek igazgatójaként tevékenykedett. 2002–2004 között a Jugor Állami Egyetemen a Hanti Filológiai Központ docense, illetve tudományos igazgatóhelyettese volt. 2004-ben – Ny. A. Liszkovával társszerzőségben – megjelent egy kézikönyv az általános oktatási intézmények 5–9. osztályos tanulói számára *Хантыйский язык в таблицах* [A hanti nyelv táblázatokban (kazim dialektus)] címmel. 2004 januárja óta a Regionális Oktatásfejlesztési és Továbbképzési Intézetben az obi-ugor népek anyanyelv- és irodalomtanításának módszertani fejlesztésével foglalkozó laboratórium vezetője volt.

Jevdokija Andrejevna konferenciák és szakmai találkozók rendszeres előadója is volt, Oroszországon belül és külföldön egyaránt. Több alkalommal részt vett az uralisztika akkoriban különösen nagy jelentőségű fórumán, a Nemzetközi Finnugor Kongresszuson: 1985-ben Sziktivkarban, 1990-ben Debrecenben, 1995-ben Jyväskyläben, továbbá 2000-ben Tartuban is. Előadott ezenkívül kanadai szakmai találkozón: 1990-ben az *Észak asszonyai: különböző életstílusok, közösségi trendek* című nemzetközi konferencián (Whitehorse, Yukon tartomány, Kanada). 2003 szeptemberében az *Ablak a mitológiai időkre* elnevezésű nemzetközi kiállítás (Frankfurt am Main, Németország) résztvevője volt.

Nyomiszova igen termékeny szerző volt. Elsősorban tankönyvírónak tarthatjuk: összesen kilenc kisiskolásoknak szánt olvasókönyve jelent meg.⁵ Különböző szótárakat is összeállított, köztük klasszikus kétnyelvű, társalgási, valamint képes szótárt is a legfiatalabb diákok számára. Hanti találós kérdésekből két gyűjteményt is kiadott. Számos oktatási, illetve módszertani segédkönyvet írt. Fűződnek a nevéhez irodalmi antológiák (M. Sulgin, A. Tarhanov, J. Vella stb), szerkesztett orosz–hanti társalgási

⁵ Az újrakiadásokkal együtt számuk legalább tizenkettő, és közülük nem egy társszerzőségben készült.

zsebkönyvet, és állított össze kétkötetes hanti irodalmi antológiát is. Fordított más északi népek meséiből, sőt *Ковёр-самолёт* [Repülő szőnyeg] címmel a világ mesekincséből is készített hanti nyelvű válogatást.

Jó néhány tankönyve Magyarországon is fellelhető. Közülük a régebbiekről (pl. Nyomiszova – Venyijaminova 1982) nehéz véleményt alkotni: akkortájt a szerzőknek vélhetőleg megadott mintát kellett követniük, és a kötelező ideológiai elemek alapján is sejthető, hogy kicsiny lehetett a mozgásterük. Ez sokat változott az évtizedek folyamán, így egy későbbi tankönyvében (Szengepov – Nyomiszova 2001) nemcsak a nagyobb tematikai szabadság feltűnő,⁶ hanem a szerzők módszertani szakértelme is érvényesülhetett. A szövegfeldolgozást segítő kérdések nem egyszavas vagy egymondatos feleletre, hanem hosszabb kifejtésre készítetik a tanulókat. Hanti nyelven tárgyalja a morfológiai és szemantikai alapfogalmakat (tő, toldalék, esetrag, illetve rokon értelmű szavak stb.). A szövegekben előfordulnak olyan hanti nyelvi elemek is, amelyeknek nincs orosz megfelelője.⁷ A szerzők természetesen tekintik az orosz kölcsönzavakat, nem erőltetik feltétlenül a hantira jellemző igeneves megformálást stb., tehát ez az olvasókönyv sok szempontból más színvonalat képvisel, mint a korábbi iskoláskönyvek. A harmadikosoknak szánt irodalmi olvasókönyv (2008) az ismeretlen szavakat egynyelvű értelmezéssel világítja meg. A hetedikeseleknek szánt irodalmi kresztomátia (2007) remek érzékkel válogat régebbi és kortárs hanti klasszikusoktól, de gazdagon illusztrált, ízléses kiállítás is figyelemre méltó. Amit az adott pillanatban az oktatási kiadványok terén meg lehetett tenni a hanti nyelv (és irodalom) iskolai oktatásának megkedveltetéséért, azt Nyomiszova minden bizonnyal megtette.

Jevdokija Andrejevna nem csupán a nyelvvel és az oktatással kapcsolatos tevékenységeket folytatott. 1989-ben ő állt a Jugria megmentése elnevezésű társadalmi szervezet élén. 2005-től a hanti-manszijszki Obi-ugor Népek Színházában is segédkezett. 2011-től pedig a Tórum Maa Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezető kutatója volt, és itt számos munkát fűződik nevéhez, legutóbb *A hanti nő tűzhelye* című kiállítás, ahol autentikus tárgyak összegyűjtésében vagy létrehozásában működött közre.

⁶ A párbeszédés olvasmányban a gyerekek arról beszélgetnek, hogy a tévében az Amerikában készült, Walt Disney-féle Kacsameséket fogják megnézni. Leninről már csak egyetlen kurta szöveg szól (Szengepov – Nyomiszova 2001: 17, 118).

⁷ Ilyen például bizonyos partikulák használata.

Emellett ő volt az egyik kezdeményezője egy kulturális antropológiai iskola létrehozásának Kazim városban, illetve Varjoganban⁸ annak a középiskolai kísérletnek volt tudományos szakértője, amely az *Egységes szakképzési rendszer mint az őslakosok társadalmának újjáélesztési mechanizmusa* elnevezésű modellt kívánta megvalósítani. Ez egyben arra is példa, hogy nem csupán a saját nyelvjárása és kultúrája megőrzésébe fektetett energiákat, hanem a keleti hantik is sokat köszönhetnek neki.

Rendszeres önkéntes tudósítója volt a hanti-manszijszki újságoknak (Hanti Jaszang – hanti nyelvű, Novosztyi Jugri – orosz nyelvű), valamint a körzet rádió- és tévécsatornáinak.

1995-től a M. A. Castrén Társaság (Finnország) koordinátora a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben, valamint tagja a szintén finnországi Finn-ugor Társaságnak, és a magyarországi Reguly Társaságnak is.

Jevdokija Andrejevna szívesen népszerűsítette a hanti nyelvet és kultúrát, számos alkalommal részt vett ilyen témájú rádiós és televíziós beszélgetéseken.⁹ Vettek fel vele egyszerű, rövid hanti nyelvórákat is.¹⁰ A Hanti Jaszang újság fotóriportjai tanúsítják, hogy aktív résztvevője volt a legtöbb obi-ugor tematikájú ünnepnek, fesztiválnak, eseménynek.

Jevdokija Andrejevna Nyomiszovát életében is megérdemelt respektus övezte, díjait, kitüntetéseit nehéz volna felsorolni. Távoztával nagy űrt hagy maga után az aktív hanti értelmiség körében. Egyenes tartású, magas alakja – amely letisztultan egyszerű, európai öltözetben éppúgy méltóságteljes volt, mint az aprólékosan megvarrt hagyományos díszítésű hanti ünneplőben – nyugdíjba vonulása után is sokszor feltűnt konferenciákon, szakmai találkozókön. Barátságos, támogató, új ismeretségekre mindig nyitott lény, maníroktól mentes viselkedése és felejtethetlen kazimi hanti kiejtése a nemzetközi tudományosság számára is sokáig fog hiányozni.

⁸ Varjogan keleti hanti területen található, Nyomiszova nyelvjárása az északi hanti csoportba tartozik.

⁹ Ezek a műsorok sok esetben bántóan nem mennek túl az egzotikum-faktor kiaknázásán. Ennek egy példája megtekinthető itt: <https://ugramediaperson.ru/works/work7311636471466/>. A beszélgetés leírata kínos tájékoztatlanságot tükröz a csatorna részéről.

¹⁰ https://www.youtube.com/watch?v=ymZ_p0IOxmE Köszönetet mondok Vitalij Szigiljetovnak, hogy az interneten fellelhető műsorokra felhívta a figyelmet, valamint más forrásokat is ajánlott.

Irodalom

- Comrie, Bernard (1981), *The languages of the Soviet Union*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Nyomiszova, Je. A. [Нёмысова, Е. А.] (2007), *Литература (7-8 класс)*. Полиграфист, Ханты-Мансийск.
- Nyomiszova, Je. A. – Venyjaminova, Sz. Sz. [Нёмысова, Е. А. – Венияминова, С. С.] (1982), *Букварь*. Просвещение, Ленинград.
- Rédei, Károly (1968), *Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Schmidt Éva (2006), *A nyelvfejlődés és nyelvújítás tükröződése a közép-obi és a kazimi osztják irodalmi nyelvben*. Szakdolgozat (1973). In: Sipos Mária (szerk.), *Nyelv, nyelvjárás, írásbeliség, irodalom*. Schmidt Éva Könyvtár 2. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Szengerev, A. M. – Nyomiszova, Je. A. [Сенгепов, А. М. – Нёмысова, Е. А.] (2001). *Хантыйский язык*. Просвещение, Ленинград.

SIPOS MÁRIA
HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont